

Чечелюк О.Ю.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

«РУХ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА» ЯК ПРИКЛАД ОПОЗИЦІЙНОГО ТА ПРАВОЗАХИСНОГО РУХУ В ПОЛЬСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ

У статті проаналізовано соціальні, політичні та правові передумови до створення Руху захисту прав людини та громадянина в Польській Народній Республіці. Автор статті вказує на те, що опубліковане у березні 1977 року «Звернення до польського суспільства» означувало собою створення Руху захисту прав людини та громадянина (Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela). У статті проаналізовано зміст цього документа, цілі та принципи діяльності Руху захисту прав людини та громадянина.

В результаті дослідження з'ясовано, що автори звернення наголошували на тому, що створений Рух захисту прав людини та громадянина є проявом свободи громадянського суспільства, він не є організацію чи асоціацію, в ньому відсутня будь-яка структура. Крім того, автори звернення посилаючись на Міжнародні пакти про права людини, Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі та на Конституцію ПНР, серед цілей, що ставили перед собою вказували: забезпечення поваги та дотримання всіх прав людини та громадянина, захист жертв репресій та вимога від державних органів змін до чинного законодавства та підзаконних актів, спрямованих на реальне та безперервне гарантування прав і свобод, викладених у Загальній декларації прав людини та Міжнародних пактах про права людини, та інші.

Автор статті приходить до висновку, що лідери Руху захисту прав людини та громадянина прагнули щоб він став осередком опозиції, який би сприяв формуванню людей та організацій, які потім відкрито боролися б за польську незалежність. З'ясовано, що учасники Руху захисту прав людини та громадянина в своїй діяльності зосередилися на ненасильницьких діях, які знайшли свій вияв у створенні консультативно-інформаційних пунктах, які надавали всіляку допомогу, насамперед правову, громадянам, які постраждали від беззаконня влади. Громадянам видавали газети, читали лекції з історичних питань, які замовчувалися або спотворювалися в офіційній пропаганді, підвищували обізнаність робітників та громадян про їхні права. Активісти організації протестували проти різних зловживань владою за допомогою голодувань, кампаній з розповсюдження листівок, декларацій, демонстрацій тощо.

У статті також проаналізовано реакцію влади на діяльність Руху захисту прав людини та громадянина, а також причини припинення його діяльності. Автором зроблено висновок, що Рух захисту прав людини та громадянина є яскравим прикладом опозиційного руху та боротьби з комуністичним режимом в Польській Народній Республіці у 1970-х роках.

Ключові слова: Рух захисту прав людини та громадянина, ROPCiO, громадський опір, період «розрядки», Польська Народна Республіка, права людини, правозахист, дисиденти.

Постановка проблеми. Роки Холодної війни позначалися як піками, так і спадами міжнародної напруженості. Зокрема, на середину 70-х років ХХ ст. припадає один із нетривалих періодів розрядки. Наслідком цієї розрядки стали результати конференції НБСЄ в Гельсінкі. 1 серпня 1975 року європейські держави, Канада, США та СРСР, підтвердили непорушність кордонів у Європі та мирне врегулювання

міжнародних конфліктів. Одна з угод також включала зобов'язання держав-підписантів поважати права людини та громадянські свободи. Це положення, яке, здавалося б, було другорядним стосовно загальної угоди, мало глибокий вплив на розвиток усього дисидентського руху в радянській сфері впливу. Не стала винятком і Польська Народна Республіка. Яскравим прикладом дисидентського руху та боротьби з

комуністичним режимом в Польській Народній Республіці у 1970-х роках був Рух захисту прав людини та громадянина (Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela). В українській історіографії найбільший інтерес дослідників становить діяльність «Солідарності» в Польській Народній Республіці як символу боротьби з комуністичним режимом і в той же час поза увагою залишається діяльність Руху захисту прав людини та громадянина в Польській Народній Республіці, що свідчить про необхідність наукової розробки та актуальності дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед західних дослідників, які займалися питанням дослідження діяльності Руху захисту прав людини та громадянина були: Г. Валігора, Я. Скоржинський, В. Полак, Я. Куфель, П. Рухлевський, Є. Айслер, Л. Камінський, К. Бжехчин, Я. Олашек, С. Лігарський, Т. Церан, К. Навроцький, та інші. Зокрема, Г. Валігора опублікував низку праць у яких надає характеристику руху та представляє громадськості збірку документів організації, що свідчать про її діяльність. Серед найбільш широко представлених праць автора ми можемо відзначити такі як «ROPCiO» та «Документи учасників ROPCiO 1977–1981 років». Я. Скоржинський також звертався до аналізу діяльності Руху. Зокрема, у праці «Звернення до польського суспільства» та генеза ROPCiO», автор досліджує генезу Руху захисту прав людини та громадянина. В. Полак, Я. Куфель та П. Рухлевський є авторами монографії на тему «Демократична опозиція в Польській Народній Республіці в 1976–1981 роках», в якій автори досліджують рух, підкреслюючи його значення в контексті демократичної опозиції в Польській Народній Республіці. Є. Айслер у праці «Едвард Герек та опозиція 1976–1980» вивчає життєвий та політичний шлях Е. Герек. Крім того, автор надає аналіз суспільно-політичного життя країни та представників опозиційного середовища. Я. Куфель у праці «Питання незалежності в політичній думці KOR та ROPCiO у 1976–1980 роках» досліджує цілі, які ставили перед собою опозиційні організації та їх ставлення до питання незалежності країни.

В українській історіографії комплексне дослідження діяльності Руху захисту прав людини та громадянина в Польській Народній Республіці на сьогодні відсутнє. Водночас, в працях українських науковців містяться згадки про цю організацію в контексті польського опозиційного руху. Загалом питання польського опозиційного руху

досліджувалося в працях Я. Нападія «Діяльність демократичної опозиції в Польщі у 70-х роках ХХ ст.», Н. Денисюк «Католицька церква і політична опозиція у Польській Народній Республіці (50.80-і pp.)», Б. Андрусишина «Ідеї опозиції в освіті у Польщі у 80-х роках ХХ ст.». Також є праці, що дотично розглядають досліджуване питання діяльності Руху захисту прав людини та громадянина. Зокрема, це праця Є. Сінкевича «Українсько-польські відносини (1918–2020)», та ін. Як підсумок науковці здебільшого акцентують увагу на формах і методах боротьби польської опозиції в цей період, аналізують суспільно-політичне життя країни, не вдаючись до детальної характеристики Руху захисту прав людини та громадянина.

Аналіз історіографії та джерельної бази засвідчує, що українські та зарубіжні дослідники зробили значний внесок у розробку даної теми. Однак, в українській історіографії роботи науковців стосуються здебільшого питання надання загальної характеристики польському опозиційному руху та аналізу суспільно-політичного життя країни в той період, без детальної характеристики Руху захисту прав людини та громадянина та його діяльності. Отже, ця проблематика потребує подальшого вивчення та об'єктивного аналізу.

Метою статті є дослідження діяльності Руху захисту прав людини та громадянина в Польській Народній Республіці.

Виклад основного матеріалу. Розвитку організованої та активної опозиції в Польській Народній Республіці у 1970-х роках сприяли сукупність факторів сформованих міжнародною та внутрішньою ситуацією в Польській Народній Республіці. Так, у грудні 1970 року, на тлі усунення від влади уряду В. Гомулки, першого секретаря Центрального Комітету Польської об'єднаної робітничої партії, викликаного соціальними заворушеннями у зв'язку з підвищенням цін та подальшим їх кривавим придушенням з боку правлячої влади, до влади прийшов Е. Герек. Політика Е. Герек полягала у відмові від підвищення цін, запропонованих попереднім урядом та запровадження нової моделі економічної політики, заснованої на швидкій модернізації промисловості завдяки масовим кредитам, взятих у високорозвинених західних країнах. Позики західних країн для модернізації промисловості вимагали створення ілюзії демократичної Польської Народної Республіки, де визнавалися та захищалися громадянські права [2].

На тлі згаданих подій у 1970-х роках відбулося послаблення напружених відносин між сторонами

Холодної війни: США та СРСР. Одночасно на міжнародній арені почало більше уваги приділятися захисту прав людини. Це призвело до скликання Наради з безпеки та співробітництва в Європі, яка завершилася підписанням 1 серпня 1975 року Гельсінського заключного акта, який містив серед іншого, посилення на необхідність дотримання прав людини підписантами цього акту. Серед підписантів Акту була і Польська Народна Республіка.

Спочатку така політика Е. Герека принесла результати – були запущені значні інвестиції, а умови життя населення помітно покращилися. Однак такі дії мали довгостроковий негативний вплив на економіку. Восени 1976 року, команду Е. Герека попередили про негативні наслідки зростаючого переважання імпорту над експортом та сильної залежності від імпорту модернізованої економіки («імпортомісткої економіки»), що базується на західних технологіях. Увага була звернена на дуже небезпечні тенденції зростання зовнішнього боргу, який уже перевищив безпечні межі в цьому плані. Все це відбувалося на тлі вже помітних потрясінь у світовій економіці (включаючи негативні тенденції на кредитному ринку) під час нафтової кризи, що спалахнула в 1973 році. В звітах вказували на систематичний дефіцит значної кількості товарів на ринку та спричинене цим погіршення громадських настроїв. Зокрема, в звітах зазначалося, що «навіть збільшення поставок певних видів товарів не призводить до видимого покращення. Це найбільш помітно у випадку м'яса та м'ясних продуктів. Черги залишаються довгими і навіть зростають, розвивається чорний ринок та спекуляція. Наразі додаткові поставки безслідно зникають, а напруженість зростає» [1].

24 червня 1976 року уряд Е. Герека розуміючи погіршення економічної ситуації в країні, змушений був значно підвищити ціни на продукти харчування. Це викликало хвилю страйків серед населення у червні того ж року, зокрема в Урсусі, Радомі та Плоцьку. Стурбована масштабами цих протестів, влада скасувала підвищення цін та запровадила нормування цукру. Але це не означало, що червневі протести робітників були визнані виправданими. Навпаки, їх офіційно засудили, а їхніх учасників назвали хуліганами. Впродовж наступних тижнів Служба безпеки (Śłużba Bezpieczeństwa) репресувала осіб, які брали участь у протестах. Репресії проти учасників червневих протестів були тотальними, що було можливо в країні, де всі інституції, включаючи суди, залежать від політичної влади. До учасників демонстрацій було застосовано покарання у вигляді звільнення

з роботи або засудження до тюремного ув'язнення [13, с. 10–31].

У відповідь на жорстокі репресії польська інтелігенція, посилаючись на положення Заключного акту НБСЄ від 1 серпня 1975 року, а також на Конституцію Польської Народної Республіки, яка у своїй декларативній частині гарантувала свободу віросповідання, слова, преси, зборів і демонстрацій, а також об'єднань, вирішила організувати кампанію з надання допомоги репресованим особам створивши громадянський рух, що охоплює всіх громадян, які прагнуть поважати, захищати, зміцнювати та відстоювати права людини в Польщі. В історії дисидентського та правозахисного руху в Польській Народній Республіці він відомий як Рух захисту прав людини та громадянина (Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela).

Польський дослідник Г. Валігора, аналізуючи передумови виникнення Руху захисту прав людини та громадянина, у своїх працях зазначає, що безумовно суттєвим фактором, що сприяв формуванню незалежних організацій у тоталітарних державах Східного блоку (включаючи Польську Народну Республіку) став Заключний акт НБСЄ підписаний в Гельсінкі в 1975 році. Його підписанти серед іншого зобов'язалися поважати права людини та основні громадянські свободи. Однак, внутрішні умови мали першочергове значення. В Польщі, де партійно-державна влада була найслабшою, незалежна діяльність набула найбільш організованих форм. Слід, пам'ятати, що більший обсяг свободи, яким користувалося польське суспільство, не був зумовлений доброзичливістю Польської об'єднаної робітничої партії (ПОРП), а був, певною мірою, нав'язаний владі роками громадського опору [2].

Польський історик Є. Ейслер, аналізуючи у своїх працях період правління Е. Герека та його взаємовідносини з опозицією, зазначає: «Герек, безсумнівно, був диктатором, хоча, безумовно, менш жорстким та авторитарним порівняно з лідерами інших країн радянського блоку». Серед причин виникнення демократичної опозиції у другій половині 1970-х років, дослідник відзначає політику влади щодо обмеження прав і свобод громадян, невдалу політику прискореного економічного розвитку, яку з початку 1970-х років впроваджувала команда Е. Герека та застосування репресій до учасників протестів. Поряд з цим відзначається, що використання західної економічної допомоги зробило владу ПНР залежною від міжнародної думки та західних країн. Щоб отримати

подальші позики, Е. Герек намагався зобразити Польщу як сучасну країну, вільну від політичних в'язнів та з повагою до громадянських прав. Це давало певну свободу новій політичній опозиції, яка повільно, але неухильно нарощувала свою активність [13, с. 10–31].

Польський історик А. Фрішке аналізуючи фактори, що вплинули на появу організацій у другій половині 1970-х років, які відкрито виступали проти правління Польської об'єднаної робітничої партії зазначає: «По-перше, 1 серпня 1975 року Польща підписала Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ) у Гельсінкі, яким зобов'язалася поважати права людини. По-друге, результатом цього стала зміна тактики влади щодо опозиції – апарат безпеки мав утриматися від особливо жорстоких репресій. По-третє, дедалі серйозніші симптоми економічної кризи» [3].

Таким чином, сукупність факторів сформованих міжнародною та внутрішньою ситуацією в Польській Народній Республіці сприяло тому, що 26 березня 1977 року було опубліковано підписане «Звернення до польського суспільства», яке ознаменувало собою створення Руху захисту прав людини та громадянина (Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela).

Автори звернення посилалися на Міжнародні пакти про права людини, ратифіковані Державною радою Польської Народної Республіки 3 березня 1977 року. Вони також посилалися на Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 року, який передбачає повагу до прав людини та основних свобод, та на Конституцію ПНР, яка у своїй декларативній частині гарантує свободу віросповідання, слова, преси, зборів, демонстрацій та об'єднань. Посилаючись на принципи, що містяться, серед іншого, у Варшавській конфедерації 1573 року, яка гарантує свободу віросповідання, Конституції від 3 травня та гаслі «За вашу і нашу свободу», активісти Руху захисту прав людини та громадянина писали: «Разом зі світовою спільнотою ми стверджуємо, що права людини та громадянина є непорушними, невідчужуваними та невідворотними. Нація, члени якої відмовляються від здійснення та захисту своїх прав, не може бути справді вільною, як показав історичний досвід, зокрема досвід Польщі та поляків» [4].

Серед цілей яких необхідно досягти, автори «Звернення до польського суспільства» вказують на те, що вони вирішили вжити спільних заходів

для того, щоб: «1. поважати та забезпечувати дотримання всіх прав людини та громадянина, а також їхньої гідності; 2. розкривати громадськості та повідомляти компетентні органи про факти порушень прав і свобод людини, а також надавати, наскільки це можливо, допомогу та захист жертвам; 3. просувати в суспільстві та вимагати від державних органів змін до чинного законодавства та підзаконних актів, спрямованих на реальне та безперервне гарантування прав і свобод, викладених у Загальній декларації прав людини та Міжнародних пактах про права людини; 4. сприяти необхідності приєднання всіх європейських держав до Міжнародних пактів про права людини разом із так званим факультативним протоколом, з метою створення спільної правової та політичної платформи для розвитку реальних процесів розрядки та угоди в Європі; 5. співпрацювати з усіма міжнародними організаціями, що захищають права людини, особливо з Комісією ООН з прав людини, щоб ідея людської свободи перемогла у світі» [4].

Також у зверненні автори наголошували на тому, що «Ми не створюємо організацію чи асоціацію. Наша ініціатива зумовлена нагальною соціальною потребою. У Польщі вже виник сильний громадський рух – Рух за захист прав людини та громадянина. Ми звертаємося до всіх польських громадян з проханням про моральну підтримку, співпрацю та допомогу в отриманні необхідної для нашої діяльності інформації щодо порушень прав людини та громадянина, а також ініціювати та розвивати подібні ініціативи в усіх соціальних, професійних та регіональних середовищах. Права людини та громадянина, гідність особистості можуть бути збережені лише тоді, коли всі їх поважають і коли всі активно вимагають їх поваги» [4].

Звернення підписали 18 осіб: генерал М. Борути-Спехович, А. Чума, К. Глоговський, К. Януш, М. Мишкевич-Несьоловський, отець Б. Папернік, З. Секульський, З. Семінський, Б. Студзінський, П. Типяк, отець Л. Вишневський, А. Войцеховський, А. Возніцький, В. Зембінський, А. Пайдак, отець Я. Зея, С. Качоровський, Л. Мочульський.

В інтерв'ю для видання Polska Agencja Prasowa, речник та учасник організації А. Чума згадуючи про діяльність Руху захисту прав людини та громадянина зазначав: «Створення ROPCіO ознаменувало новий вимір у боротьбі Польщі за свободу. Ми виклали принципи програми у нашому «Зверненні до суспільства» у березні 1977 року. Воно заохочувало людей до здійснення прав людини та громадян у найширшому сенсі цього слова. Це

означало проголошення свободи віросповідання, свободи віросповідання, а отже, вимогу вільних виборів, що – в тоталітарній системі – означало вимогу незалежності. Наш рух був дуже енергійним, об'єднував найрізноманітніших людей. І була одна заковика: формула, яку ми прийняли, передбачала відсутність членства, лише участь у русі. Ця формула мала як переваги, так і недоліки. Останнім було те, що агенти таємної поліції оголошували себе членами руху. У нас не було чітко ієрархічної структури, а також формального керівництва. У березні 1977 року за діяльність руху відповідали два речники: Лешек Мочульський та я» [16].

В інтерв'ю Polska Agencja Prasowa, інший учасник та речник організації Л. Мочульський розповідаючи про Рух захисту прав людини та громадянина зазначав: «Ми не були асоціацією, а просто вільним рухом без членства, повноважень чи організаційної структури. Мене кілька разів викликали до Департаменту внутрішніх справ Варшавської ратуші та повідомляли про відмову в реєстрації асоціації під назвою «Рух за захист...». Я відповів, що це нас не стосується; ми не асоціація, а рух – як-от Рух захисників миру, який діяв за часів Польської Народної Республіки, який також не зареєструвався. Щоб стати членом Руху, достатньо було рішення: «Я відчуваю себе членом руху і буду вживати заходів у цих рамках, які вважаю правильними». Учасник Руху міг припинити свою діяльність у будь-який час. Ми не призначали жодних представників; ми все координували між собою. У нас було два речники – я та Анджей Чума. Ми звітували про діяльність Руху та фактично виконували роль організаційного керівництва Руху, але формально такого поняття не існувало» [10].

Таким чином, створений Рух захисту прав людини та громадянина не мав статутної структури, членства чи керівного органу. Єдиним елементом, який надавав йому організаційної форми, були його речники, Л. Мочульський та А. Чума.

Засновники Руху захисту прав людини та громадянина в своїй діяльності зосередилися на ненасильницьких діях, які знайшли свій вияв у створенні консультативно-інформаційних пунктах. Так, починаючи з квітня 1977 року консультативно-інформаційні пункти з'являються у Варшаві (помешкання К. Януша), Лодзі (помешкання Б. Чуми), Познані (помешкання Р. Станевича), Катовіце (помешкання К. Світоня) Любліні (помешкання З. Ямрожка), Бидгощі, Кракові, Щецині, Вроцлаві та в Замості [6].

Консультаційно-інформаційні пункти виконували кілька функцій. Вони слугували місцем зустрічі учасників Руху, а також активістів з інших груп, місцем для обговорень, обміну інформацією та незалежних видань. Пункти надавали всіляку допомогу, насамперед правову, громадянам, які постраждали від беззаконня влади. У більшості пунктів було створено безкоштовні дискусійні клуби. Громадянам видавали газети, читали лекції з історичних питань, які замовчувалися або спотворювалися в офіційній пропаганді та прагнули підвищити обізнаність робітників та фермерів про їхні права. Також Рух захисту прав людини та громадянина активно проводив кампанію за публікацію Міжнародних пактів про права людини у «Віснику законів» та у серії громадянських звернень до Сейму Польської Народної Республіки, вимагаючи змін до законодавства для досягнення відповідності Пактам, зосереджуючись насамперед на основних громадянських правах [2].

Рух захисту прав людини та громадянина вимагав від влади забезпечити правові гарантії для Церкви (правовий статус Церкви, будівництво храмів, церковні видання, радіо- та телевізійні Святі Меси). Ще одним успіхом Рух захисту прав людини та громадянина стало інтерв'ю, яке президент США Дж. Картер надав виданню «Opinion» під час свого візиту до Польщі. Інтерв'ю президента США Дж. Картера надало можливість організації популяризувати свою діяльність за межами країни. Активісти організації протестували проти різних зловживань владою за допомогою голодувань, кампаній з розповсюдження листівок, декларацій тощо. Інформація про діяльність організації регулярно висвітлювалася в таких виданнях як «Opinia», «Ruch Związkowy», «Gospodarz», а також місцевих видань, створених у Любліні, Каліші та Кракові [14].

Речник організації Л. Мочульський згадуючи про діяльність Руху захисту прав людини та громадянина в інтерв'ю Polska Agencja Prasowa додатково відмітив, що «Рух оборони мав політичний характер, а не лише гуманітарний, допомагаючи репресованим. Ми ставилися до прав людини, перш за все, як до гарантії політичних і громадянських свобод» [10].

Активна діяльність Руху захисту прав людини та громадянина не могла бути не помічена владою Польської Народної Республіки та вимагала від неї реакції. В результаті активісти Руху захисту прав людини та громадянина

знавали репресій, які важко було чітко визначити як переслідування – їх звільняли з роботи під будь-яким приводом, окрім політичної діяльності; затримували на 48 годин, обшукували та позбавляли паспортів; за активістами велося спостереження, а їхні документи та контакти аналізувалися; Служба безпеки використовувала різні методи, часто кримінального характеру, проти членів ROPCiO та їхніх прихильників; Служба безпеки також проводила оперативні ігри для розколу активістів, активно втручалися в організацію та проведення зустрічей учасників Руху [5].

Попри це Рух продовжував зростати. Активісти Руху активно протестували проти будь-яких зловживань владою. У громадських місцях організовувалися акції зі збору підписів під клопотаннями та петиціями, що часто поєднувалися з інформаційними мітингами.

Однак, внутрішні конфлікти та суперечки в середині організації сприяли тому, в організації виникли два табори: з одного боку, прихильники А. Чуми, та з іншого – Л. Мочульського. Вони звинувачували один одного у блокуванні ініціатив, прийнятті самостійних рішень та поширенні неправдивої інформації серед ширшої аудиторії. Третя національна зустріч ROPCiO у червні 1978 року поглибила конфлікт між двома речниками. Л. Мочульський, усунений з редакційної колегії «Opinion», почав видавати новий журнал: «Droga». Існування двох взаємно невизнаних фракцій в рамках однієї організації сприяло зниженню активності діяльності членів організації [6].

Польський науковець, політик та учасник Руху захисту прав людини та громадянина, А. Холл, згадуючи про проблеми лідерства в організації зазначає: «Розпад та занепад Оборонного руху стали результатом суперечки, що виникла відносно швидко, на початку 1978 року, між колом Чуми та групою Мочульського. Коренем цього конфлікту було суперництво за лідерство. На той час між ними не було суттєвих політичних розбіжностей. Вони представляли досить схоже бачення Польщі, схожі ідеали та цінності. Розкол між цими двома лідерами Руху оборони стався не в ідеологічній сфері» [7].

Польський історик Я. Куфель досліджуючи діяльність Руху захисту прав людини та громадянина та причини припинення діяльності зазначає: «Особисті амбіції обох діячів та дії Служби безпеки, спрямовані на розпад опозиційних організацій, спричинили розкол у ROPCiO, що призвело до його розпаду» [13, с. 202–238].

Внутрішні конфлікти, події 1980 року та піднесення «Солідарності» призвели до втрати сили Руху за захист прав людини та громадянина, зрештою скоротивши її діяльність до видання двох газет. Воєнний стан, запроваджений 13 грудня 1981 року, остаточно вирішив долю організації припинивши її діяльність.

Дослідники опозиційного руху, що існував в Польській Народній Республіці у 1970-х роках відзначають великий внесок Руху захисту прав людини та громадянина у демократизацію польського суспільства, захисті прав людини та громадянина, а також сприянню поширення ідей незалежності країни.

Так, польський історик А. Дудек писав про ROPCiO: «Незважаючи на назву та формально заявлені цілі, які спочатку полягали у контролі за дотриманням польською владою Міжнародних пактів про права людини, ратифікованих на початку березня 1977 року, прагнення лідерів Руху були набагато амбітнішими. ROPCiO задумувалася як своєрідний інкубатор опозиції, метою якого було формування людей та організацій, які потім відкрито боролися б за польську незалежність» [11].

Польський науковець, політик та учасник Руху захисту прав людини та громадянина, А. Холл зазначив: «Хоча сам Рух був значною опозиційною силою протягом відносно короткого часу, його досягнення є дуже важливими. Це був час формування політичних кіл, з яких виникли певні стійкі течії польської демократичної опозиції. Поряд з KOR, ROPCiO, безсумнівно, була другою організованою, соціально помітною опозиційною силою. Озираючись назад, вона також виявилася каталізатором для появи інших політичних утворень, таких як KPN (Католицька національна партія) та Рух «Молода Польща». Крім того, багато активістів ROPCiO згодом опинилися в структурах «Солідарності», обійнявши важливі посади» [7].

Польський історик Я. Куфель зазначив: «Активісти ROPCiO більшою мірою, ніж представники KOR, надавали значення питанню відновлення незалежності народу, який має право на незалежне існування. Тому в офіційних заявах Руху про його завдання одним з головних цілей, окрім захисту прав людини, була боротьба за право на «свободу і незалежність, що відповідають незалежному духу поляків і традиціям Республіки». Автори не закликали до збройної боротьби, щоб досягти бажаної мети. Вони виступали за поступове побудову демократичної системи шляхом збільшення

впливу суспільства на владу та самоорганізацію громадян, що мало стати одним з етапів підготовки країни до незалежності» [13, с. 202–238].

Польський історик, Я. Шарек, зазначив, що діяльність організації була черговим етапом у боротьбі за свободу та суверенітет, а її члени керувалися метою повернення незалежності. «Ви були вкорінені в традиції незалежної Польщі, Другої Польської Республіки. Ви стали сполучною ланкою, успадкувавши цю традицію від старшого покоління; ця безперервність не перервана. Мрія про незалежну Польщу – це також велике досягнення Руху» [8].

Польський дослідник В. Козловський в своїй праці пише: «Відправною точкою політичного порядку денного ROPCiO був захист прав людини та громадянина в Польщі, але ця тема була головним чином приводом для висунення суттєвих вимог, пов'язаних з політичною системою та політикою Польщі. Основними цілями ROPCiO були зміна політичної системи Польщі та забезпечення радикальної незалежності Польщі від Радянського Союзу. У той час як для KOR, яка мала на меті головним чином розширення сфери індивідуальних громадянських свобод, питання відновлення повної незалежності було поза горизонтом, ROPCiO рішуче виступала проти популярної ідеї так званої «фінляндизації», навіть на перехідний період» [9].

Ми погоджуємося з оцінкою вищезгаданих науковців щодо діяльності Руху. Існування Руху

захисту прав людини та громадянина важко недооцінити, тому що його діяльність із забезпечення дотримання прав людини та громадянина, документування фактів порушень прав і свобод з боку влади, захист репресованих осіб, поширення ідей незалежності Польщі та демократизації суспільства, сприяли закладенню фундаменту для подальшої боротьби опозиції з метою остаточного демонтажу комуністичного ладу в країні та проголошення незалежності Польщі.

Висновки. Рух захисту прав людини та громадянина об'єднав в собі учасників з різними поглядами, які основною метою своєї діяльності проголошували боротьбу за дотримання громадянських прав та свобод в країні. Формами цієї боротьби стали виявлення і оприлюднення фактів порушення прав людини, допомога репресованим, організація масових акцій протесту тощо. Рух захисту прав людини та громадянина посиляючись на Міжнародні пакти про права людини, Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі та Конституцію Польської Народної Республіки, зумів організувати суспільний тиск на владу, що сприяв демократизації польського суспільства, захисту прав людини та громадянина, а також поширенню ідей незалежності. Історія Руху є прикладом організованої опозиції в Польській Народній Республіці у 1970-х роках, яка заклала фундамент для формування громадянського суспільства та боротьби за незалежність.

Список літератури:

1. “Nie możemy już bardziej się zadłużać”. raporty ekspertów dla Edwarda Gierka 1976–1980 – Edward Gierka przystanek historia. Przystanek Historia. URL: <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/edward-gierek/86801,Nie-mozemy-juz-bardziej-sie-zadluzac-Raporty-ekspertow-dla-Edwarda-Gierka-197619.html> (дата звернення: 12.09.2025).
2. Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918–1989. URL: <http://www.polska1918-89.pl/pdf/ruch-obrony-praw-czlowieka-i-obywatela,5531.pdf> (дата звернення: 12.09.2025).
3. Przedsierpniowa opozycja. dzieje.pl. URL: <https://dzieje.pl/aktualnosci/przedsierpniowa-opozycja> (дата звернення: 12.09.2025).
4. Do społeczeństwa polskiego. Manifest Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela – Polish Freedom. Polish Freedom – The Legal Patch of Polish Freedom. URL: <https://polishfreedom.pl/do-spoleczenstwa-polskiego-manifest-ruchu-obrony-praw-czlowieka-i-obywatela/#1> (дата звернення: 12.09.2025).
5. Obchody 40. rocznicy powstania ROPCiO – Łódź, 24 marca 2017. Instytut Pamięci Narodowej. URL: <https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/39329,Obchody-40-rocznicy-powstania-ROPCiO-Lodz-24-marca-2017.html> (дата звернення: 12.09.2025).
6. Szczykutowicz A. Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela: w imię godności, praw człowieka i niepodległego państwa. Portal historyczny Histmag.org – historia dla każdego. URL: <https://histmag.org/Ruch-Obrony-Praw-Czlowieka-i-Obywatela-w-imie-godnosci-praw-czlowieka-i-niepodleglego-panstwa-14940> (дата звернення: 12.09.2025).
7. Aleksander Hall: ROPCiO był drugą obok KOR zorganizowaną siłą opozycyjną. dzieje.pl. URL: <https://dzieje.pl/aktualnosci/aleksander-hall-ropcio-byl-druga-obok-kor-zorganizowana-sila-opozycyjna> (дата звернення: 12.09.2025).

8. 40. rocznica utworzenia Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela. Dyskusja w IPN. Polskie Radio 24. URL: <https://polskieradio24.pl/artukul/1757262,40-rocznica-utworzenia-ruchu-obrony-praw-czlowieka-i-obywatela-dyskusja-w-ipn> (дата звернення: 12.09.2025).
9. Artykuły. Aktualności. URL: <https://www.polskietradycje.pl/artykuly/widok/409> (дата звернення: 12.09.2025).
10. Leszek Moczulski o organizacji i programie ROPCiO. *dzieje.pl*. URL: <https://dzieje.pl/wideo/leszek-moczulski-o-organizacji-i-programie-ropcio> (дата звернення: 12.09.2025).
11. Prof. A. Dudek: Rzeczywistym celem założycieli ROPCiO była walka o niepodległość. *GazetaPrawna.pl* – biznes, podatki, prawo, finanse, wiadomości, praca, kadry, magazyn, wideo, samorząd i administracja, firma, podcasty. URL: <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1030199,prl-ropcio-wideo-walka-o-niepodleglosc.html> (дата звернення: 12.09.2025).
12. Widok “Apel do społeczeństwa polskiego” i geneza ROPCiO. URL: <https://czasopisma.ipn.gov.pl/index.php/pis/article/view/510/510> (дата звернення: 12.09.2025).
13. *Opozycja demokratyczna w PRL w latach 1976–1981* / ред.: K. J. Editor, E. C. Solidarności. Gdańsk : Europejskie Centrum Solidarności, 2012. 617 с.
14. IPNtvPL. Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela – FRAGMENTY KSIĄŻEK WYDAWNICTWA IPN [50], 2024. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Lzg-suodiPw> (дата звернення: 12.09.2025).
15. Сінкевич Є. Г. УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ (1918–2020). – Інституційний репозитарій Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/4278/1/sinkev.pdf> (дата звернення: 12.09.2025).
16. Andrzej Czuma: byliśmy nową jakością w walce o wolność. *dzieje.pl*. URL: <https://dzieje.pl/aktualnosci/andrzej-czuma-byalismy-nowa-jakoscia-w-walce-o-wolnosc> (дата звернення: 12.09.2025).

Checheliuk O.Yu. "MOVEMENT FOR THE PROTECTION OF HUMAN AND CITIZEN RIGHTS" AS AN EXAMPLE OF AN OPPOSITION AND HUMAN RIGHTS MOVEMENT IN THE POLISH PEOPLE'S REPUBLIC

The article analyzes the social, political, and legal prerequisites for originating the Movement for the Protection of Human and Citizen Rights in the Polish People's Republic. The author points out that the "Appeal to Polish Society" published in March 1977 marked the creation of the Movement for the Protection of Human and Citizen Rights (Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela). The article describes the content of this document and the goals and principles of the Movement for the Protection of Human and Citizen Rights.

The study revealed that the authors of the appeal emphasized that the Movement for the Protection of Human and Citizen Rights is a manifestation of the freedom of civil society, not an organization or association, as it lacks any structure. The article outlines the content of this document and the goals and principles of the Movement for the Protection of Human and Citizen Rights. The study proves that the authors of the appeal emphasized that the Movement for the Protection of Human and Citizen Rights is a manifestation of the civil society's freedoms, not an organization or association, since it lacks any formal structure. In addition, the authors of the appeal, referring to the International Pacts on Human Rights, the Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe and the Constitution of the Polish People's Republic, shed the light on the goals they set themselves: ensuring respect for and observance of all human and civil rights, protecting victims of repression and demanding from state bodies amendments to the current legislation and by-laws aimed at real and continuous guarantee of the rights and freedoms outlined in the Universal Declaration of Human Rights and the International Covenants on Human Rights, and others.

The author concludes that, in addition to the stated goals, the aspirations of the leaders of the Movement for the Protection of Human and Citizen Rights were much more ambitious. The Movement was supposed to become a center of the opposition, which could contribute to the formation of people's position and organizations that would then openly fight for Polish independence. Participants in the Movement for the Protection of Human and Citizen Rights focused their activities on non-violent actions, the creation of consultation and information points that provided all kinds of assistance, primarily legal, to citizens who suffered from the lawlessness of the authorities. Newspapers were distributed among citizens, and lectures on historical issues that were silenced or distorted in official propaganda were given. They sought to raise awareness among workers and citizens about their rights. The organization's activists protested against various abuses of power through hunger strikes, leaflet campaigns, declarations, etc. The organization's activists protested against abuses by the authorities through hunger strikes, leaflet campaigns, declarations, etc. The article also analyzes the government's reaction to the Movement for the

Protection of Human and Citizen Rights, and the reasons for the termination of its activities. The author concludes that the Movement for the Protection of Human and Citizen Rights is a vivid example of an opposition movement and the struggle against the communist regime in the Polish People's Republic in the 1970s.

Key words: *Movement for the Protection of Human and Citizen Rights, ROPCiO, public resistance, period of "diffusion", Polish People's Republic, human rights, human rights protection, dissidents.*

Дата надходження статті: 26.09.2025

Дата прийняття статті: 11.10.2025

Опубліковано: 05.12.2025